

ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ЎЗ-ЎЗИНИ РЕФЛЕКСИВ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ШАРОИТЛАРИ

Зармасов Ш.Р. ЖизДПИ ўқитувчи

АННОТАЦИЯ

Мақолада ўқитувчиларнинг ўз-ўзини рефлексив такомиллаштириш шароитлари таҳлилий жиҳатдан ёритилган.

Калит сўзлар: ўз-ўзини рефлексив такомиллаштириш, рефлексия, рефлексив таълим, фаровон психологик муҳит, рефлексив жараён, мотивация.

Ўқитувчининг ўз меҳнати натижаларидан қониқмаслиги ҳисси унда ўзининг касбий фаолиятини ўзгартириш эҳтиёжини уйғотади, педагогик қийинчиликларнинг сабабларини англаш эса, ўқитувчини уларнинг ечимини излашига олиб келади ва педагогда ўзининг педагогик маҳоратини ривожлантириш устида ишлашига ижобий мотивациясининг шаклланишига кўмаклашади.

В.А.Кан-Калик ва Н.Д.Никандров педагогик ижоднинг ривожланиши муаммоларини таҳлил қилиб, ижодга ўргатиш имкониятини шунингдек ижобий касбий шахсий мотивацияни таъминлаш билан боғлайдилар. Ўқитувчига у томонидан қўйилмаган масаларни ечиш зарур бўлганида бу “ижодий имкониятни тўхтатиши, расмийликка олиб келиши ва асосийси ҳаётий, ҳақиқий аҳамиятли масалалар деярли аниқланмаганлигича қолиши” аниқланган. Ихтиёрий фаолият жараёнида мотивациянинг аҳамиятли роли Ю.К.Бабанскийнинг тадқиқотларида ўрганилган. У “ихтиёрий фаолиятни оптимал бошқариш қонуниятларидан, мазкур фаолиятнинг керакли мотивацияси, унга ижобий муносабат таъминланмаса, белгиланган вақтда зарур самарага эришиш мумкин эмас” деб таъкидлаган.

Шунинг учун ўқитувчига ўз кучига ишониш имкониятини бериш жуда муҳимдир. Педагогик диагностикадан ўтказиш асосида ишни ташкил этишда, ўқитувчи ўзининг касбий қийинчиликларини ечишда ҳамкасбларининг ёрдамларини олиши ва бир вақтнинг ўзида ўзининг ҳамкасблари учун педагогик тажриба манбаи бўлиши мумкин бўлган вазиятларни яратиш зарур. Педагогнинг ҳамкасбларига ёрдам кўрсатишида ўз-ўзини амалга ошириш имконияти билан мустаҳкамланган унинг муваффақиятлилиги, унда ижобий ҳис-туйғуларнинг юзага келишига кўмаклашади ва ўз-ўзини ривожлантиришга йўналганлигини оширади, буларни тажриба-синов натижалари тасдиқлайди.

Маълумки, ижобий ҳис-туйғуларнинг шаклланиши педагогик жамоада алоҳида муносабатларни: ўзаро тушуниш, ўзаро ёрдам ва ҳамкорлик муносабатларинияратиш билан боғлиқ. Мактаб раҳбарлари ўқитувчилар педагогик маҳоратлари даражасини оширишга интилиб, баъзан назорат қилиш методларини танлайдилар, бу эса ўқитувчиларнинг юқори хавотирланувчанликларини туғдиради ва ижобий ҳис-туйғуларнинг юзага

келишига ҳеч қандай кўмаклашмайди. Амалиёт бирор-бир раҳбарият аъзосининг ўқитувчининг дарсига ташриф буюриши унда кучли ташвишланишига сабаб бўлиши ва унга ўйлаши, дарс вазибаларида диққатини жамлашига ҳалақит қилиши мумкин. Йеркс-Додсон (127) қонунига мувофиқ, хавотир муваффақиятли фаолиятни тўсади ва оқибатда ўқув-тарбия жараёнининг самарадорлигини пасайтиради, унинг ўз-ўзига баҳосини пасайтиради.

Раҳбар ўқитувчига эътиборли муносабатда бўлиши, у ўзини дарсда қандай ҳис қилишини билиши, унинг кучли ва кучсиз томонларини кўра олиши ва ҳар бир педагогнинг ривожланиши учун шароитларни моҳир ярата олиши керак. Ўз вақтидаги ёрдам, эътиборли дўстона муносабатсиз айрим педагоглар ишга бўлган қизиқишни йўқотишлари мумкин, ёрдам маҳоратли, ўқитувчига ҳурмат ҳисси билан, унинг индивидуал хусусиятлари ва эҳтиёжларини инобатга олиб кўрсатилиши керак. Агар мактабда ўқитувчиларнинг шахсий хусусиятларини инобатга олиш зарурати таъминланмаса, педагогика фанининг ҳеч бир даражаси режалаштирилган натижаларни таъминлай олмайди.

Шунингдек, педагогик жамоада фаровон психологик муҳитни шакллантиришга тўхталиб ўтиш зарур деб ҳисоблаймиз, кўпгина олимларнинг ўқитувчининг ўз меҳнатидан қониқмаслигини ва ўз малакасини оширишни истмасликни унинг яратилмаганлигига боғлайдилар.

Раҳбарнинг авторитарлиги жамоадаги ўзаро муносабатларга салбий таъсир кўрсатади. Бундай жамоалардаги маънавий муҳит ўқитувчини худди эътиборсизликка дучор этади. Инсоннинг “ижодкорлиги” салбий баҳо билан сўндирилади. Н.Роджерс ижодни “ўзини кучайтириш” сифатида қараб, агар “шахс ўзининг ички оламини ўргана бошлайдиган даражада ўзини эркин ҳис қиладиган хавфсиз ишончли муҳит яратилса, унда бу ҳолатда инсон ўзи шахс сифатида ўзининг ривожланиши энг оптимал йўналишини ўзи танлайди” деб таъкидлаган.

Ўқитувчиларнинг муҳити, ҳамкасбига эътиборли, эҳтиёткор муносабат ўқитувчида ўзига ишонч ва ишончсизликнинг, касбига боғланганлик ва ва унга нисбатан норозилик, ўзининг номукамаллигидан ўсиб борувчи хавотирли ҳиссиётлар кураши кечаётган инқирозли ёш даврлари ва педагогик инқирозлар даврида айниқса катта аҳамиятга эгадир.

Шунга кўра, педагогик маҳорат ривожланиши мумкин ва керак бўлган бир нечта шароитларни санаб ўтиш мумкин. Бундай шароитлар унинг профессионалигини ривожлантириш учун қулай муҳитни таъминловчи *фаровон психологик муҳит* ва ўқитувчига *индивидуал ёндашув* ҳисобланади.

Юқорида баён этилганга асосланиб, педагогларнинг педагогик маҳоратларини ошириш – амал қилишнинг оптимал шароитларини талаб этувчи, доимий ҳаракатда бўлган, мураккаб кўп қиррали тизим эканлиги тўғрисида хулосага келиш мумкин. Бундай тизимнинг ривожланишини фақатгина тажрибали раҳбар бошқариши мумкин.

Педагогик маҳоратни оширишнинг рефлексив модели муаллифлари бўлиши мумкин бўлган “ноҳушликларнинг”, педагоглар ўртасидаги

келишмовчиликлар юзага келишини ва жамоавий ижодий фаолият жараёнида уларни ечишни таклиф этувчиларни назарда тутадилар. Қўйилган мақсадни амалга оширишнинг шартларидан бири, алоҳида рефлексив муҳитни ва ижодий эркинликни яратиш билан бир каторда, улар турли психик тўсиқларни енгиш бўйича психотерапевтик ишлар деб ҳисоблайдилар.

Шу муносабат билан таъкидлаш жоизки, ўқитувчининг касбий фаолиятида рефлексия муҳим рол ўйнайди. Б.З.Вульфовнинг фикрига кўра, касбий рефлексия жараёнида ўқитувчи ўзи танлаган педагогик касби талаб қиладиган даражада ўз имкониятларини, у ҳақдаги мавжуд тасаввурларини педагогик тажрибасининг муҳим жиҳатлари билан нисбатлайди, ва «ихтиёрий равишда шахсий педагогик маҳорат занжири»ни ҳосил қилади. Унинг фикр мулоҳазаси Л.С.Рубинштейннинг педагогик фаолиятдаги ташқи сабабларнинг ички шарт-шароитлар асосида билвосита ҳаракати ҳақидаги машҳур қондасини тасдиқлайди.

Ўқитувчи педагогик маҳоратнинг асосий хусусиятларидан бири унинг ривожланишида узлуксизликнинг мавжудлигидир. Демак, рефлексив жараёнда ўқитувчининг касбий маҳорати, касбий сифатлари мавжудми ёки йўқми деб қайд этиш керак эмас, балки уларнинг ривожланишини, бойиб боришини, кучайишини рағбатлантириш инobatга олиниши лозим. Таълим жараёни айнан шунга хизмат қилиши керак, қачонки билимлар, кўникма ва малакалар онгли равишда ўз-ўзини такомиллаштиришга ички ундов билан қабул қилинсагина у ишланади.

Ўқитувчининг «ўз-ўзини касбий жиҳатдан ҳар томонлама мукамал такомиллаштириши», ҳамиша амалга ошадиган фаолият эмас. Шунга қарамай, ўқитувчининг ўзи ҳақидаги деярли ҳар қандай фикр-мулоҳазаси, касбий рефлексиянинг деярли ҳар бир жараёни, касбий фаолиятни қизиқарли қилиш учун муҳим аҳамиятга эга: чин кўнгилдан бажариладиган оғир меҳнат ҳам касбий фаолиятни осонлаштиради, бу эса рефлексиянинг мазмун моҳияти асосларидан биридир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

- 1.Холиқов А.А. Педагогик маҳорат. Тошкент, “Иқтисодиёт молия” нашриёти, 2011 йил. Дарслик. 424 бет.
- 2.Муслимов Н.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантириш. Монография. - Т.: Фан, 2004.
- 3.Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. Инновацион таълим технологиялари. Ўқув методик ўқланма. Тошкент: 2015. – 208 бет.
- 4.Majidov, J. (2020). ПРОФЕССИОНАЛ ФУТБОЛ ЖАМОАЛАРИДА “ТРЕНЕР–СПОРТЧИ” ТИЗИМИДАГИ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
- 5.Majidov, J., & Majidova, G. (2020). SHAXS IJTIMOIIY TARAQQIYOTIDA OILA MUHITINING O'RNI. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
- 6.Majidov, J. (2020). PSYCHOLOGICAL CRITERIA OF THE LEADER PERSONALITY. *Архив Научных Публикаций JSPI*.

7. Majidov, J. (2020). Социальный интеллект как совокупность способностей, обеспечивающих адаптацию личности в обществе. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
8. Majidov, J. (2021). СПОРТДАГИ МУЛОҚОТ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК ҲОДИСА СИФАТИДА. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 1(1)*. извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/723>
9. Majidov, J. (2021). ФУТБОЛ ЖАМОАЛАРИДА ЎЗАРО МУНОСАБАТЛАР КЕЧИШНИНГ АЙРИМ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 1(1)*. извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/724>
10. Majidov, J. (2021). ВОПРОСЫ ГАРМОНИИ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ МОЛОДЕЖИ О СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ И УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНЬЮ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 1(1)*. извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1369>
11. Majidov, J. (2021). НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ЧУВСТВА ОДИНОЧЕСТВА В ПОДРОСТКОВОМ ПЕРИОДЕ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 1(1)*. извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1375>
12. Axmedova, N. (2020). ОСНОВНЫЕ ПРАВИЛА САМОВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(43)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5495
13. Axmedova, N. (2020). ЎҚИТУВЧИ КАСБИГА ХОС СИФАТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПСИХОЛОГИК АСОСЛАРИ. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(43)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5498
14. Axmedova, N. (2021). БЎЛАЖАК ЧЕТ ТИЛ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ПЕДАГОГИК АМАЛИЁТГА ТАЙЁРЛАШДА ИНТЕГРАТИВ ПРИНЦИПЛАР. *Мир исследований, 1(1)*.
15. Axmedova, N. (2020). ИНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ЮТУКУЛАРИДАН ОДИЛОНА ВА МАЦСАДЛИ ФОЙДАЛАНИШ. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(52)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4918
16. Axmedova, N. (2020). ЎҚИТУВЧИ КАСБИГА ХОС СИФАТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПСИХОЛОГИК АСОСЛАРИ. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(43)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5498
17. Axmedova, N. (2020). ОСНОВНЫЕ ПРАВИЛА САМОВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
18. Axmedova, N. (2020). ОИЛАДАГИ ПСИХОЛОГИК МУХИТНИНГ БОЛА ШАХСИ ШАКЛЛАНИШИГА ТАЪСИРИ. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
19. Axmedova, N. (2020). ОИЛАДАГИ ПСИХОЛОГИК МУХИТНИНГ БОЛА ШАХСИ ШАКЛЛАНИШИГА ТАЪСИРИ. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(43)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5498

edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5499

20. Axmedova, N. (2020). Features Of Formation Of Punctual Abilities And Letters Of Letter Of Letter. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 23(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1562

21. Munarova, Rano1970. (2020). Инновационные методы преподавания психологии и связь с педагогикой. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 20(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1601